

מכגש

לעבודה חינוכית-סוציאלית

גיליון מיוחד בנושא

**נוער לסבי, הומוסקסואלי, טרנסג'נדרי
וביסקסואלי (להט"ב): התבגרות, זהות וסיכון
בתוך חברה הטרוסקסואלית**

עורך-אורח: ד"ר גידי רובינשטיין

כתב עת • גיליון 33

סיוון, תשע"א – יוני 2011

שימוש בכלי שיח תוך-אישי ובין-אישי בנרטיבים של כינון זהות מינית לסבית

נעם גל

תקציר

תהליכי כינון זהות יוצרים פרקטיקות חברתיות ומיוצרים מתוכן. בתוך אותן פרקטיקות לשיח החברתי יש תפקיד מרכזי. הסוד וההשתקה החברתיים הקיימים לרוב בהקשר של מיניות לא הגמונית, יוצרים קשיים בתהליכי כינונה של זהות כזו. החנקת השיח החברתי בנושא מפקיעה מתהליך כינון הזהות הלסבית את אחד הכלים המרכזיים בתהליך כינון הזהות.

מחקר זה בוחן את תהליך כינון הזהות הלסבית על רקע היעדרו של שיח מספק בנושא. בראיונות עומק שהתקיימו עם נשים לסביות על אודות גיבוש זהותן המינית, ניכרו תופעות של מצוקה שמקורה במחסור בשיח הבין-אישי במסגרת התהליך. המראיינות מעידות על יצירת חלופות לשיח בין-אישי בדמותו של שיח פנימי תוך-אישי, שמהווה חלופה כמעט בלעדית עבורן לחוסר זה. המאמר סוקר את המצוקות העולות מתוך הנרטיבים שמציגות המראיינות, ואת הפתרונות המועלים על ידן לאותן מצוקות. כל זאת, על רקע החשיבות המכרעת המשתמעת מדבריהן בנוגע לקיומו של שיח פתוח ומוגן בנושא זהות לסבית.

מילות מפתח: כינון זהות, גיבוש זהות, זהות מינית, לסבית, תפקידי שיח

מבוא

מצוקתם של מתבגרות ומתבגרים המתלבטים בעניין זהותם המינית והמגדרית היא תוצאה של המצב הייחודי שעמו הם מתמודדים – השונות בתחום זה מבדילה את בני הנוער מהאחרים המשמעותיים בחייהם, מסיטה אותם מן המסלול המצופה מהם ועל ידם, ומערבת נגיעה במיניות, נושא שהוא כשלעצמו תחום מוסתר ולא מדובר. בתוך אוכלוסייה זו האוכלוסייה הלסבית מהווה מיעוט בתוך מיעוט, שכן מיניות נשית היא תחום הסובל מהשתקה גם כאשר היא מתויגת כנורמטיבית. נוכחותה של המיניות הנשית במרחב הציבורי והעיסוק בה נתפסים כחריגה מגבולות הסדר החברתי, לא כל שכן כאשר מיניות זו אינה עונה על התכתיבים החברתיים ההגמוניים. בהמשך לכך, ניתן גם לזהות פער משמעותי בתחום הנראות, שכן הזירה הציבורית בישראל הופכת עשירה יותר ויותר בדמויות הומוסקסואליות, ואילו הנראות הלסבית פחותה משמעותית.

בשל היעדר השיח בנושא, בני הנוער הלהט"בים ניצבים אל מול קושי ניכר באיתור דמויות להזדהות וקבוצת שווים משמעותית בסביבתם המידית. בעקבות זאת, נמנעת מהם במקרים רבים גם נגישות של ממש למקורות טיפול, תמיכה, חינוך והדרכה

* המחברת מבקשת להודות לד"ר זוהר קמפף על הליווי המפרה של תהליך המחקר.

בנושאים המטרידים אותם בתחום זה, בפרט בשל החשש שהם חשים בפנייה לגורמים כאלו, על רקע שונותם.

החל משנות התשעים ניכרת התקדמות מהותית באפשרויות השיח, וכן עלייה בנוכחות הציבורית של דמויות (כאמור – גבריות ברובן) המאפשרות הזדהות עמו והפגה מסוימת של תחושת השונות והבדידות. כמו כן, ישנה התפתחות משמעותית בתחום מסגרות התמיכה והמרחבים החברתיים המכוונים לנושא של הזהויות המינית והמגדרית השונות.

המחקר הנוכחי עוסק בתהליכי גיבוש הזהות המינית של נשים לסביות, תוך התמקדות בתפקיד המרכזי שממלא השיח בתוך התהליך. במסגרת המחקר בוצעו 13 ראיונות עומק מובנים למחצה עם נשים בגילים 25–35 המגדירות עצמן כלסביות, שבמרכזם סיפור חייהן בהקשר של נטייתן המינית, כפי שהן מציגות אותו. הטקסטים המנותחים מתמקדים בעיקר בשלב של טרום-קיומו של שיח בין-אישי בנוגע לנטייה המינית ובחלופות המיוצרות על ידי הנשים לשיח הנעדר.

היעדרו הכפוי של שיח בין-אישי מהווה מרכיב בולט בסיפורים שהציגו הנשים. הוא מתואר על ידי המרואיינות כגורם דחק משמעותי, המוביל ליצירת כלים חלופיים, בין היתר בדמות שיח תוך-אישי. ניתן לאתר בראיונות קשר הפוך בין קיומו של שיח תוך-אישי לבין זה של שיח בין-אישי חלופי, במסגרת תהליכי גיבוש הזהות המינית. על פי עדויותיהן של המרואיינות, המעבר ממצב של היעדר שיח בין-אישי למצב של קיומו מהווה נקודת מפנה משמעותית בתהליך.

במסגרת המחקר נבחנו האופנים שבהם מהווה השיח הנרטיבי כלי מרכזי בתהליכי גיבוש ומיצוב הזהות המינית. כן נבחנו ביטוייו של אותו שיח באמצעות כלים תוך-אישיים, מתווכים ובין-אישיים, בהתבסס על זהויות אישיות, קולקטיביות וציבוריות (Johnson, Larana & Gusfield, 1994). המונח "שיח נרטיבי" מתייחס לאופן שבו מבנות הנשים את סיפור חייהן בהתבקשן להציגו במסגרת הריאיון, על משמעויותיו והתפקידים שהוא ממלא.

קיומו של אותו שיח תוך-אישי ייחודי בא לידי ביטוי בבחירותיהן הלשוניות והתוכניות, בכללן ציטוטים ישירים ועקיפים של מחשבות, רגשות וכיוצא באלה, ובשימוש באמצעי הערכה חיצוניים. בחירות לשוניות אלו מעידות על קיומן של דמויות שהן לכאורה חיצוניות או נפרדות, הלוקחות חלק בתהליך. השיח התוך-אישי מהווה מרחב לדיאלוג ולמשא ומתן בין זהויות וקרקע לתהליכי מיצוב זהות. במסגרת השיח ובאמצעותו מתקיימת עבודת המיקום העצמי שמבצעות המרואיינות אל מול דמותן הנוכחית ומול דמותן הצעירה (מושא הסיפור), אל מול המראיינת ואל מול האחרים המשמעותיים בחייהן והחברה בכלל.

השיח התוך-אישי מהווה אם כן חלופה לזה הבין-אישי הנעדר, ובאמצעותו מתאפשר קיומם של קולות מרובים המשמשים כלי בתהליך כינון הזהות באופן יחסי והקשרי (רפרנציאלי). שני השיחים הללו, בין אם בהתקיימם ובין אם בהיעדרם, מקיימים השפעה הדדית משמעותית זה על זה ועל תהליך כינון הזהות בכללותו.

שיח זהות

מושג זהותו של אדם הוא מרכיב מרכזי בשיח של העידן המודרני, והוא מקפל בתוכו משמעויות רבות. קיימת בחברה ציפייה לקוהרנטיות בזהות, כמו גם להתאמה לסכמות מוכרות והשתייכות לזהות משותפת לשם קבלת הכרה. לדרישה זו, כמו גם לאינטראקציה עם הסביבה החיצונית בכלל, השפעה משמעותית על הבניית הזהות וכינונה (טיילור, 2003; Giddens, 1991; Davies & Harre, 1990).

כינון זהות הוא תהליך השזור תמיד בהתנסויות חברתיות, שבתוכן לפעילות השיח יש תפקיד מרכזי. על כן לתהליכים ואסטרטגיות של שיח תפקיד משמעותי ביצירת זהויות, בקיומו של משא ומתן ביניהן ובביסוסן. כינון זהותו של אדם הוא תהליך מתמשך ודינמי, הכולל דיאלוג מתמיד עם רבדים שונים בו ובסביבתו. פרקטיקות חברתיות ושיחיות כאחד ממסגרות, ובמובנים רבים מגדירות, את האופן שבו יחידים וקבוצות מציגים את עצמם בפני אחרים, מנהלים משא ומתן על אודות תפקידים וממשיגים את עצמם (De Fina, Schiffrin & Bamberg, 2006).

הבניית הזהות, אל מול הפרט פנימה כמו גם אל מול הסביבה החיצונית, מושפעת משמעותית מההיזון החוזר לו היא זוכה. השיח המבטא הבנייה זו, וכתוצאה מכך ההבניה עצמה, ושוב כינון הזהות, משתנים באופן מתמיד בהתאם לנמען הניצב לנגד עיניו של הפרט, ובעיקר בהתאם לאופן שבו הפרט תופס את אותו נמען (De Fina et al., 2006; Giddens, 1991).

מרכיבי הזהות השונים מכוננים אל מול זהויות הקשריות אחרות המהוות מודלים אפשריים לחיקוי או היבדלות, וביחס אליהן. זהויות אלו יכולות להיות ממשיכות או מדומיינות, פנימיות או חיצוניות. תהליך הבניית הזהות מבוצע בין היתר באמצעות הגדרת קטגוריות, תוך הכללה של הפרט ואחרים במסגרתן או הדרתו ממנה. מכאן נגזר גם הקשר בין זהות אישית וחברות בקבוצה. זהויות אינן רק גורם המיוצג בשיח, אלא כזה המבוצע ומשוקע בו באמצעים לשוניים ולא-לשוניים רבים, ולכן לשיח תפקיד ביצועי משמעותי בתהליך (פוקו, 2003; De Fina et al., 2006). מכך נגזר כי מבע יהא לעולם לא רק תיאורי, כי אם גם ביצועי (פרפורמטיבי), בהיותו פעולה מכוננת זהות. כך, בין תוצריה של פעילות שיח נמצאות גם זהויותיהם של המשתתפים בו (פוקו, 2003; Davies & Harre, 1990).

מידת הנאותות של מידע מתווך נבחנת תוך הסתמכות על נורמות חברתיות והרגלים קודמים ופועלת על פי עקרונות של הימנעות מדיסוננס קוגניטיבי. הצפה וחוסר לכידות (קוהרנטיות) של מידע מווסתים על ידי גישות חזרתיות (רוטיניות), המדירות או מפרשות מחדש מידע מטריד. יש בדבר משום סירוב להכיר בהשקפות, רעיונות ורגשות שהם שונים מהקיימים, אולם הימנעות מדיסוננס היא מנגנון הגנה הכרחי במצבים מסוימים, בסייעו בשימור ביטחון קיומי במהלך פירוש מידע יום יומי. זוהי דרך התמודדות עם דילמות שדורשות פתרון, על מנת לייצר ולשמר לכידות בתמונת הזהות העצמית (Giddens, 1991).

מבנה דינמי מרובה זהויות מקפל בתוכו אפשרות לאיזון בין שמירה על המשכיות בזהות לבין מענה על הצורך בגמישות וסתגלנות בין סיטואציות. עם זאת, הוא גם יוצר איום של פירוק הזהות העצמית למרכיביה. מוטיב הפירוק קשור לרעיון קיומם של מגוון הקשרים אפשריים לכל אינטראקציה, ומכאן קיומם של "עצמים" מרובים, ולעתים סותרים, כמספר הקשרי האינטראקציה הקיימים. אולם תהא זו שגיאה לראות במגוון ההקשרי אך ורק גורם לפירוק של ה"עצמי" לגורמיו, וודאי לא של פירוקו ל"עצמים" נפרדים רבים. מבנה זה יכול להוות באותה מידה גורם לאינטגרציה של ה"עצמי", מתוך היכולת להסתגלות להקשרים שונים מבלי שהדבר יחייב שינוי מהותי בזהות העצמית, אלא יאפשר שמירה על המשכיות ולכידות של ה"עצמי" (Giddens, 1991).

רקע תרבותי-חברתי בהיבט ההומו-לסבי

תהליך גיבוש זהות הוא פעולה שמתרחשת בזיקה לתרבות שבה היא מתקיימת. הבסיס החברתי הרחב (מוסכמות, אמות מידה מוסריות, השקפות וכיוצא באלה) מקיים השתנות אטית יחסית לקצב המעבר בין זהויות של הפרט, ולכן, לשם בחינת נושא הזהות, יש מקום לבחון תחילה את תמונת הסביבה התקופתית (קופר, 2007). המרואיינות בעבודה זו מספרות על התודעות אל זהותן הלסבית והתודות על אודותיה בגילים שבין 15 ל-25, כעשור לפני ביצוע הריאיון, רובן בסוף שנות התשעים. סקירה קצרה של המצב החברתי בתקופה שעליה מספרות המרואיינות תספק אם כן תשתית להבנת הסביבה החברתית הרלוונטית למחקר.

נושא הנטייה המינית ההומו-לסבית הוצא מקובץ האבחנות הפסיכיאטריות של איגוד הפסיכיאטרים האמריקנים (DSM) רק בשנת 1977, ובארץ בוטל החוק האוסר קיום יחסי מין הומוסקסואליים רק בשנת 1988. התהליך שהוביל לשינויים אלו והשינויים עצמם, אפשרו למעשה את קיומו של שיח גלוי בחברות מסוימות, אולם מיגור החרדות החברתיות שמעורר הנושא הוא תהליך ארוך ואטי הרבה יותר, המצוי כיום בעיצומו (גרוס וזיו, 2003; קמה, 2003; שילה, 2007). גיבוש זהות מינית הומו-לסבית בסביבה כזו נדון להיות בראשיתו תהליך אישי, חבוי ובודד, שבמסגרתו נדרש הפרט להתמודדות מורכבת עוד בטרם יוכל להיעזר בגורמים חיצוניים לקבלת תמיכה, אישור ומידע. עולם המושגים והדימויים, כמו גם קבוצות ההשתייכות, הדמויות לחיקוי ולהזהות ומערכות המוסר הם הטרו-נורמטיביים ואינם מהווים כלים מתאימים עבור פרט המצוי בתהליך גיבוש זהות מינית שאינה כזו (קמה, 2003; שילה, 2007).

הזהות המינית השונה מתאפיינת בין היתר בהבדילה את הפרט מהסביבה שבתוכה גדל והתחנך (בניגוד למשל למוצא אתני, שאותו חולק הפרט עם משפחתו). עובדה זו משפיעה על אופי ההתמודדות עם התהליך ועל הכלים המשמשים במהלכו, ומחבלת בנגישות של אפשרויות שיח בין-אישי בנושא (קמה, 2003; שילה, 2007). מיצובו הסטראוטיפי השלילי של הפרט בעל הנטייה המינית השונה יוצר צורך בבנייה כמעט מבראשית של ה"עצמי", תוך התנערות מהסטראוטיפ השטוח והשלילי של מושג ההומוסקסואל (קמה, 2003). כמו כן, הקישור השגוי של הנושא כמעט בלעדית לסוגיית המיניות מגביר עוד יותר את דיכוי השיח על אודותיו, בפרט כאשר המדובר בנשים,

אוכלוסייה שהמיניות שלה מוסתרת ממילא במסגרת הנורמה. כך מקובעת הסוגיה בספרה הפרטית, מבלי לאפשר מעבר שלה לשיח הציבורי ללא פריצה מובהקת של גבולות ונורמות חברתיות (קופר, 2007).

תהליכי גיבוש זהות מינית הומו-לסבית

הזהות ההטרוסקסואלית היא זהות שקופה ומובנת מאליה, בִּרְרֵת מחדל שלתוכה נולד הפרט ובה הוא מצופה לדבוק. למולה, התגבשותה של זהות מינית הומו-לסבית נתפסת כשונה, סוטה ובלתי מקובלת. זו זהות המהווה איום לחלופה ההגמונית הראשונית, ההטרוסקסואלית, ומתוך כך גם מאוימת על ידי (גרוס וזיו, 2003; קמה, 2003). ההגדרה כ"אחר" מציבה את הגבול בין ה"עצמי" וה"אחר" בתוך גבולות ה"עצמי" של הפרט, במצב שבו הוא משתייך לכלל, אך גם חורג מהשתייכותו זו ונדרש להיאבק על זהותו החרגה ולזכות לאשרורה. חריגותו סמויה עד שהיא מכוננת ברמות הקולקטיבית והציבורית, והוא נדרש לכוננה באופן פעיל, ברמה האישית, הקולקטיבית והציבורית, תוך השתחררות מבררת המחזל ההטרו-נורמטיבית. המעבר מהזהות המצופה לזו השונה כולל מרכיבים של בושה, אשמה ואבל, המצריכים התמודדויות בפני עצמם (קמה, 2003).

לצורך בכינון הזהות ואשרורה כלפי חוץ קודם צורך פנימי מקביל, להשלמה עם הדואליות במסגרת כינון ה"עצמי", בתהליך של משא ומתן פנימי, תוך-איש, המקדים את זה החיצוני, הבין-איש. המשא ומתן התוך-איש מתנהל בעיקרו בין הקול ההגמוני המופנם לבין הזהות השונה המתהווה או הנחשפת. זו האחרונה נתפסת לעתים על ידי הפרט וסביבתו כמנוגדת לראשונה, אשר מותאמת לתרבות ההטרו-נורמטיבית שבה היא מעוגנת, על תפיסות העולם ומערכות המוסר ההגמוניות המרכיבות אותה (קופר, 2007; קמה, 2003).

התהליך מביא לידי ביטוי מערכת יחסים סבוכה וטעונה בין הפרט לסביבתו (שעמה הוא מזוהה או מזדהה, או שממנה הוא נבדל או מבדיל את עצמו), כמו גם בין מרכיבים שונים, ולעתים סותרים, ב"עצמי" שלו. התיאור של התהליך מתאפיין לעתים קרובות במבנה של דיאלוג בין יסודות המתקיימים בפרט ומנהלים ביניהם מאבק כחלק מתהליך כינון זהותו (קופר, 2007; קמה, 2003).

תהליך גיבוש הזהות המינית מתרחש על פי רוב במהלך גיל ההתבגרות (בין הגילים 10–20). בתקופה זו, שבמהלכה מתרחש תהליך של נפרדות מהמשפחה וחברות אינטנסיבי באמצעות קשרים חברתיים, מכוננת זהות חברתית במונחים של שונות ודומות אל מול החברה המידית. הדבר מבוצע בדרך של דיאלוג מתמיד עם אותה חברה, מתוך בחינת השתייכויות חברתיות ואחרות (קמה, 2003; שילה, 2007).

מודלים פסיכולוגיים מרכזיים העוסקים בגיבוש זהות מינית שונה מתארים תהליך לינארי, שראשיתו בלבול בזהות וסיומו סינתזה בין זהויות שונות המרכיבות את ה"עצמי". בשלב הראשון בולטת הבחנתו של הפרט בשונותו מהסביבה, ובאחרון – קיימות הכרה גם בדומות לסביבתו וקבלת הכפילות של שונות ודומות בהווייתו. שלבי

הביניים המתוארים במודלים הללו עוסקים רובם ככולם בהשתייכות והיבדלות, במעבר בין קהילה הטר-נורמטיבית שלתוכה נולד הפרט אל קהילה הומו-לסבית שבה הוא מוצא את מקומו, עד לסנינתזה בין שתי ההשתייכויות הללו (Cass, 1996; Troiden, 1993).

המודלים של גיבוש זהות מינית שונה מתארים תהליכים מקבילים ומשלימים בהיבטים הפסיכולוגי, החברתי והפוליטי. הם כוללים משא ומתן תוך-אישי ומשא ומתן בין-אישי לעיצוב זהות אישית, קולקטיבית וציבורית (Johnson et al., 1994). קו התפר בין ההגדרה של הזהות הקולקטיבית, הנובעת מהזהות עם הקבוצה החברתית שאליה משתייך הפרט, לבין זו של הזהות הציבורית, הנובעת ממיקומו של הפרט אל מול החברה הכללית, הוא טעון ומורכב במיוחד בהקשר של הזהות המינית השונה. זאת משום ששתי החברות הללו, זו שאליה נולד הפרט וזו שאליה הוא מתחברת בשלב מאוחר יחסית בחייו, נתפסות לעתים כמנוגדות זו לזו בהיבטים רבים ומשמעותיים שלהן. לכך נוסף מרכיב הזהות האישית, המקיים, כמו שתי הזהויות האחרות, יחסי גומלין עם יתר היבטי הזהות, ומהווה בחלקים משמעותיים מן התהליך גשר זמני ובלתי יציב בין הזהויות הקולקטיבית והציבורית המשנות את תוכןן (קמה, 2003; שילה, 2007). מערכת יחסים משולשת זו מרכיבה תהליך גיבוש זהות דינמי ורווי סתירות, שתוצריו רחוקים מלהיות אחידים וקוהרנטיים. מבנה מורכב זה הוא שמצריך במידת האפשר גיבוש עצמאי של זהות בדיאלוג תוך-אישי חבוי, בטרם תחל ההתמודדות החיצונית של גיבוש הזהות כלפי חוץ, לא רק אל מול הסביבה, אלא תוך שיתוף פעיל שלה בתהליך (קופר, 2007; קמה, 2003; שילה, 2007).

המעבר מקבוצת השתייכות אחת לאחרת בא לידי ביטוי בשיח ונעזר בו למימוש התהליך. המעבר משיח המושתת על נורמטיביות הטרנסקסואלית אל השיח הלהט"בי אינו ישיר, ומתרחש בתהליך שראשיתו בשיח תוך-אישי, הכולל גם שיח בין-אישי מדומיין (קמה, 2003). השיח התוך-אישי הראשוני הוא שיח מוגבל, העושה שימוש בכלים שאינם משרתים אותו כראוי, כיוון שהם מושתתים על ההווה הטר-נורמטיבית. לכן ניתן לזהות בשיח זה מרכיבים משמעותיים בתהליך של גיבוש הזהות המינית השונה, תהליך שאינו מוגמר, כי אם בוחן באופן בלתי אמצעי והיולי את החלופות האפשריות (ואלו שאינן אפשריות) ביחס לשיח הבין-אישי הטרנסקסואלי המגובש (קמה, 2003; שילה, 2007).

מרכיב ההסתרה, המיוצג על פי רוב באמצעות מטפורת הארון, הוא מרכיב מרכזי בחווית גיבוש הזהות המינית השונה. לצד הריחוק והחרדה שיוצרת ההסתרה, מתקיימת גם תופעה בולטת של בדידות, על רקע תחושת השונות והיעדר השיח בנושא. החסך בקיומו של שיח לשם גיבוש זהות, כמו גם בקיומה של קבוצת התייחסות והזהות לאותה מטרה, מוביל למצוקה והסתגרות (קמה, 2003; שילה, 2007; Cass, 1996; Troiden, 1993). כתוצאה מכך, מהווה שלב ה"יציאה מהארון" (כלומר המעבר משיח תוך-אישי בלעדי לשיח בין-אישי) שלב משמעותי בתהליך גיבוש הזהות המינית השונה. שלב זה נושא בחובו את האפשרות לפריצת הבידוד שחוה הפרט בשלבים מוקדמים יותר בתהליך, ושיבה לחברת האחרים המשמעותיים לו. במקביל, קיימת התמודדות עם עצם המעבר משיח תוך-אישי לשיח בין-אישי, הפותח פתח גם למגוון תגובות חברתיות לנושא (קמה, 2003; שילה, 2007).

המחקר

בהתבסס על הסקירה התאורטית שהוצגה לעיל, המחקר הנוכחי מתמקד בתהליכי כינון זהות מינית לסבית ומיצובה ובמקומו של השיח ככלי בתהליכים אלו. זאת באמצעות בחינת השימוש ברטוריקה של דיבור תוך-אישי במהלך הדיווח הנרטיבי על אודות תהליכי גיבוש זהות ובחינת משמעותם של השיח הבין-אישי ושל היעדרו באותם תהליכים.

במסגרת המחקר תיבחנה הסוגיות הבאות: תהליכי גיבוש הזהות המינית של ה"עצמי" בשיח נרטיבי; האופן שבו באים תהליכים אלו לידי ביטוי במצב של היעדר שיח בין-אישי; מקומו של השיח התוך-אישי בתהליכי כינון זהות; השפעתם ההדדית של השיח התוך-אישי והשיח הבין-אישי בתהליכי כינון הזהות המינית של ה"עצמי".

אוכלוסיית המחקר

הטקסטים המנותחים במחקר זה הם תמלולי הקלטות של ראיונות עומק פתוחים עם 13 נשים ישראליות חילוניות בנות 25–35 המגדירות את עצמן כלסביות, שנערכו במהלך המחצית הראשונה של שנת 2008. טווח הגילים והזיקה לדת נבחרו על מנת ליצור אחידות מסוימת בין המרואיינות וכן בינן לבין המראיינת. הנשים נענו למודעות שפורסמו בפורומים מקוונים המיועדים ללסביות, ברשימות תפוצה פרטיות של דואר אלקטרוני וב"בית הפתוח"¹. המודעות ציינו כי מדובר בריאיון לצורך מחקר, וכי הפנייה מיועדת לנשים לסביות בגילים שצוינו.

מהלך הריאיון

לאחר הצגה קצרה של המראיינת, המרואיינות התבקשו לספר בצורה חופשית את סיפור החיים שלהן בהקשר של הנטייה המינית. במקרים שבהם היה הסיפור קצר במיוחד, המראיינת ביקשה לשוב ולהתמקד בהיבטים מסוימים שלא זכו להתייחסות במהלך הסיפור, על פי רשימה קבועה של נושאים. משכי הראיונות נעו בין שעה לשעתיים, ולאחר ביצועם הם תומללו.

ניתוח הראיונות

ניתוח הראיונות התמקד בחלק בסיפור הנוגע בהתוודעות לנטייה המינית, ובתוכו – בהיעדרו של שיח בין-אישי ובשימוש בשיח תוך-אישי בתהליך.

במונח **"שיח תוך-אישי"** עושה שימוש קמה (2003), בפרק בספרו העוסק בדפוסים תקשורת המשמשים גברים הומוסקסואלים בתהליך גיבוש הזהות המינית, בניגוד ל**"שיח בין-אישי"**, המתאר שיח חיצוני ממשי עם הסביבה. השיח התוך-אישי מתאר רטוריקה של דיבור עצמי, אשר קודם בדרך כלל בהופעתו לשיח הבין-אישי. הוא בא לידי ביטוי בולט יחסית בשלב שמכונה על ידי מרואיינים רבים, "ההתוודעות לעצמי",

1 מרכז לקהילת הלהט"ב בירושלים.

"גילוי עצמי" ו"יציאה מהארון מול עצמי". כפי שניתן לראות במינוחים אלו, נקודת המבט המאומצת היא מעין נקודת מבט רפלקסיבית חיצונית של "מבט מהצד". אמצעי הערכה חיצוניים שמשמשים לתיאור תהליכים פנימיים, המאפיינים את התופעה של דיבור תוך-אישי ואשר חזרו והופיעו בראיונות, הם: (א) ציטוט ישיר של מחשבות; (ב) תיאור מחשבות במבנה של פנייה אל ה"עצמי" בגוף שני; (ג) שימוש במונחים המאפיינים מבט חיצוני, כגון: "ראיתי", "גיליתי", "שמתי לב", "הופתעתי" וכדומה, בנוגע לפעולותיו, מחשבותיו ורגשותיו של הפרט עצמו. מקטעים מהראיונות העונים לאחד המאפיינים שצוינו, שימשו בסיס לזיהוי וניתוח התופעה במסגרת המחקר.

העיסוק במושג **הזהות** במחקר זה מתבסס על גישות אנטי-מהותניות, אשר מתייחסות לזהות כתוצר של עשייה מתמדת, ולא כתכונה סגולית לאדם. גישות אלו רואות במושג הזהות מבנה דינמי ורב-שכבתי, המכונן בהתמדה באמצעים שונים של שיח (De Fin et al., 2006; Giddens, 1991). את מגוון הזהויות ניתן לחלק לשלושה מרחבי שיח: האישי, הקולקטיבי והציבורי, שיחים המעצבים ומייצגים שלושה סוגי זהות עצמית (Johnson et al., 1994).

אחת הפעולות המבוצעות בין היתר באמצעות שיח היא **מיצוב** ה"עצמי" (Davies & Harre, 1990). המיצוב הוא פעולת מיקומם היחסי של הדובר, המאזין והדמויות בסיפור כחלק מתהליך כינון זהותם והצגתה. במסגרת אירועי שיח מתקיים משא ומתן מתמיד בין המשתתפים בנוגע למיצובם הם ולמיצוב המשתתפים האחרים.

הבחירה להתמקד במבע הנרטיבי מקורה בקביעה שלפיה נרטיבים מסייעים בארגון של החוויה האנושית בדרכים הגיוניות ומובנות באמצעות בחינת הגבולות שבין החריג לבין השגור. הם משמשים ככלי לשכנוע הזולת לאימוץ מרכיבי זהות והתנהגויות כדי לייסד דרכים של חיים משותפים בקהילות רגשיות, אינטלקטואליות ורוחניות שבהן קיים אישור לסיפור חייו של היחיד (בלום-קולקה, 2000). חשוב לציין, כי הטקסטים המנותחים, ובפרט החלקים שבהם מתמקד מחקר זה, הם אירועי דיבור משוחזרים, ובעצם שניוניים, כלומר – דיווח על אודות אירוע שיחה המתנהל כשיח תוך-אישי ברובו, והדיווח עליו הוא במסגרת שיח בין-אישי (בין המרואיינת למראיינת). בניתוח הטקסטים בעבודה זו ניתן למעשה לראות מעין שיח מדרגה שלישית, כיוון שנוספים עליו נקודת המבט, הזהות העצמית והמיצוב של החוקרים.

ממצאים ודין

בתהליכי כינון, הבניה ומיצוב של זהות נעשה שימוש מתמיד בכלי שיח, שבמסגרתם מתבצעים משאים ומתנים תוך-אישי ובין-אישי על אפשרויות שונות של זהות. ריבוי הזהויות מאפשר גמישות והתאמה של ה"עצמי" בהתאם להקשרים שונים (טיילור, 2003; Giddens, 1991; Davies & Harre, 1990).

בראיונות שנערכו במסגרת עבודה זו, נושא השיח והיעדרו מופיעים בהקשרים רבים הנוגעים לתהליכי גיבוש זהות. שלב חשיפת הזהות המינית בפני הסביבה, "היציאה מהארון", כפי שהוא מכונה בפי המרואיינות, הוא נקודת המעבר משיח שהוא

תוך-איש בלבד לשיח מאוחר יותר, בין-איש (קמה, 2003; שילה, 2007). מובן שגם השיח התוך-איש מקפל בתוכו מרכיבים דומיננטיים של שיח בין-איש מופנם או מדומיין. ניתוח הראיונות בעבודה זו מתמקד בשלב המוקדם יותר, עד קו התפר של היווצרות שיח בין-איש ממשי.

חלקו הראשון של הניתוח יתמקד בהיעדרו של השיח הבין-איש ובחלופות המופיעות למול היעדר זה ויבחן את מהלך המעבר בין השיח התוך-איש לזה הבין-איש הממשי. חלקו השני של הניתוח יתמקד בחלופה המרכזית שזוהתה בראיונות, זו של שיח תוך-איש, על ביטוייו והשימושים הנעשים בו. לאחר מכן יוצג סיכום המשמעויות של התופעות שנותחו, זאת על רקע הסקירה התאורטית שלעיל.

היעדרו של שיח חיצוני והשלכותיו

גיבושה של הזהות המינית הוא תהליך המאופיין במרכיבים משמעותיים של בושה והסתרה, בהיות הזהות המינית נושא מושתק וממושטר, במיוחד בחברה המערבית המודרנית (גרוס וזיו, 2003; פוקו, 2003). גיבושה של זהות מינית שונה הוא תהליך מורכב עוד יותר, בהיותו חלק מתחום המיניות ככלל, וחלק סוטה מהנורמה של המיניות בפרט (גרוס וזיו, 2003; קמה, 2003; שילה, 2007).

גם המוסד החברתי של הסטייה, כמו מושג הזהות העצמית, הוא תוצר של משא ומתן מתמיד בין הפרט לסביבתו ובינו לבין עצמו, ומתאפיין בדינמיות המושפעת מהשיח המכונן אותו (גרוס וזיו, 2003; פוקו, 2003; קופר, 2007; Giddens, 1991). השיח על אודות מוסד הסטייה והנמנים עליו נוגע לתחומים של סדר מוסרי, הכללה והדרה. הסטייה לא רק מוקעת כשלעצמה, כי אם משמשת כלי להגדרת גבולות הסדר החברתי, וכך היא מאשררת את כוחם של מי שכלולים באותם גבולות, ואף יותר מכך – של אלו המוסמכים חברתית להגדירם (לזרספלד ומרטון, 1995; פוקו, 2003). עמדות הנוגעות למושג זה מוטמעות ביחיד, ולכן השינוי בעמדותיו, בין אם הוא נמנה על הקבוצה המוגדרת כסוטה ובין אם לאו, מקיים זיקה ישירה עם השינוי בעמדות החברה, תוך השפעה הדדית ביניהן (קופר, 2007). כך בא לידי ביטוי מעשי המבנה הדואלי של הסדר המוסרי.

כאמור, מרכיב מרכזי שחוזר ברבים מן הראיונות, הוא **היעדרו הבולט של שיח בין-איש** בנוגע לנטייה המינית בראשית תהליך כינונה וההתוודעות אליה. השיח מהווה גורם מרכזי במהלכים של קביעת גבולות הסדר החברתי, ומתוך כך גם של הוקעה מתוך אותו סדר, באמצעים של הכרזה גלויה או של מחיקה באמצעות היעדר שיח (פוקו, 2003; קמה, 2003). השיח משמש במקרים רבים ככלי בתהליך גיבוש זהות עצמית, והיעדרו מתואר ברובם המכריע של הראיונות כמקשה על קיומו של התהליך ומעכב אותו, ולכן כבסיס למצוקה אישית חמורה. המצוקה המתוארת נובעת, על פי תיאורי המרואיינות, מקושי בהמשגה של נושא הזהות המינית, תחושת בדידות ושונות קיצוניות ומחסור בכלי לכינון ולמיצוב זהות (ציבורית, קולקטיבית ואישית). לחוויות אלו מצטרפות תחושות קשות של בושה וחרדה מתגובת הסביבה לשונות בזהות המינית. על פי הראיונות, חלק מהקשיים שצוינו

מקבלים מענה בדמות **שיח תוך-אישי** פנימי, שמאפשר המשגה, כינון זהות, מיצוב ועוד. כך מספרת עינב על התקופה שאחרי ההתוודעות שלה לנטייתה המינית:²

זה היה הרגש שהיה לי הכי חזק בהתחלה, הרגש הזה של התסכול, והסגירות. כאילו, שאני לא יכולה גם להגיד לאף אחד.

המצוקה שמתארת עינב נובעת לדבריה בעיקר מתחושת הבידוד שיוצרת ההשתקה של השיח הבין-אישי. לפי דבריה, זהו הרגש הראשוני ביותר שעוררה בה ההתוודעות לנטייתה המינית. בהמשך היא מתארת את חשיבות השיח הבין-אישי לעיצוב דמותה ולבריאותה הרגשית בכלל:

אימא שלי אמרה לי פעם שאם הייתי הולכת ל'פלך', שזה הבית ספר הקיבוצי הדתי, אז לא הייתי יוצאת לסבית. אמרתי לה [...] "אימא, אם הייתי הולכת ל'פלך', אז יש מצב שהייתי עכשיו מתה". [...] הדמויות שאני פגשתי וה... אני חושבת שאני מאוד ברת מזל. שהיה לי, לאורך הדרך, היה לי המון תמיכה, גם מחברים, וגם מהמדריכה שלי בפנימייה, היא הייתה מדהימה, היא הייתה בין הראשונות שסיפרתי לה [...] מאוד עזר לי להגיע ולהיות איפה שאני עכשיו.

עינב אינה מטילה ספק בזהותה המינית הלסבית ואף יוצאת נגד אמירה כזו מצד אמה, אולם היא מספרת על הזדקקות לשיח בין-אישי לשם מימוש התהליך ולצורך הקיום העצמי בכלל. היא אינה רואה בשיח כלי לכינון הזהות, אלא לחשיפתה ומימושה. זאת, בניגוד לאם, המציגה גישה אנטי-מהותנית, ומעניקה לשיח כוח משמעותי מאוד בתהליך כינון הזהות הלסבית של בתה. לפי דיווחה של עינב, שתיהן מתארות את הדמויות שאפשרו את קיומו של שיח בין-אישי כמשמעותיות מאוד בתהליך הזה, אם לכינון זהותה או למימושה. כשעינב מבקשת לסכם את הריאיון, היא שבה ומתמקדת בדמויות שאפשרו לה את קיומו של השיח הבין-אישי, ומדגישה את משמעותן בתהליך ובתוצריו:

רציתי לציין את זה שאני חושבת שהאנשים שהיו לי בחיים היו מאוד חשובים בשבילי בשביל להגיע לאיפה שאני היום... גם בתפיסה העצמית שלי [...] ז'תומרת שהגעתי למקום שבו אני מרגישה גם בנוח גם לדבר על זה החוצה.

עינב מבחינה בין שיח תוך-אישי לשיח בין-אישי ("החוצה"). היא מתארת את השיח הבין-אישי כמאוחר לזה התוך-אישי ("שהגעתי למקום שבו אני מרגישה גם בנוח לדבר על זה גם החוצה"), ותולה את מקומה היציב והחיובי בתחום הזהות המינית באפשרות שניתנה לה לקיומו של שיח כזה. נראה כי השיח הבין-אישי מקושר כאן גם לתהליך מיצוב הזהות הציבורית והקולקטיבית, בעוד בדבריה הקודמים קישרה אותו עינב לתהליך מיצוב הזהות האישית.

קושי בהמשגה על רקע היעדר שיח בין-אישי

אחד השימושים של שיח בין-אישי הוא פיתוח עולם מושגים ודימויים המאפשר הבנה רגשית והבנה קוגניטיבית ולאורך – עשייה פנימית ועשייה חיצונית. דנה מספרת על

חשיבות השיח הבין-איש לצורך המשגה בתחום הזהות המינית ומתמקדת בעיכוב בתהליך גיבוש הנטייה המינית הלסבית וההתוודעות אליה, בעקבות היעדר שיח כזה:

לא הייתי חשופה להומואים ולסביות עד גיל מאוד מאוחר, אני חושבת שלא שמעתי את השמות האלה די הרבה. [...] כמו שאמרתי, אחרי שתייגתי את עצמי כלסבית, יכולתי לראות דברים בעבר שלי שאולי הצביעו על זה, ואני חושבת שזה... שבדיעבד יכולתי להרגיש את עצמי כשונה במובן הזה עוד הרבה לפני...

דנה רואה משמעות מרכזית בשלב של הגדרתה את עצמה כלסבית, שמתאפשרת רק לאחר קיום שיח ציבורי ובין-איש בנושא, שיח אשר הופך זמינים את המושגים הנחוצים לשם ביצוע ההגדרה, ובעקבותיה – ביצוע המיצוב. היא מספרת כי עצם ההגדרה העצמית אפשר לה התוודעות לרבים נוספים בזהותה זו, ולמעשה – התקדמות בתהליך כינון הזהות העצמית, במבנה ספירלי של השפעה הדדית בין הפנים והחוץ.

תיאורה של דנה אינו מקפל בתוכו מצוקה ניכרת על רקע היעדר ההמשגה. היא מתארת מצב של עיכוב במיצוב, אך לא של מניעת התהליך. בשלב מוקדם יותר בריאיון, היא גם מגדירה את התהליך שלה כ"הפוך" מבחינה כרונולוגית, ובעקבות כך גם מהותית – תחילה כינון מעשי מוקדם של הזהות (בדמות זוגיות לסבית), ורק לאחר מכן מיצוב זהות והגדרתה:

בכל התקופה הזאת, ואני חושבת קרוב לשנתיים הראשונות של הקשר שלנו, לא הגדרתי את עצמי כלסבית בכלל, אמרתי שאני אוהבת את ורד, וזה משהו, כאילו, חד-פעמי, ושאני אוהבת את הבן אדם, ושאני לא לסבית, ו... לקח לי המון המון זמן להבין עם עצמי, מה זה אומר להיות לסבית, כי בעצם... עברתי תהליך הפוך, קודם להיות בזוגיות, ואחרי זה להבין את המשמעות שלה.

דנה מחלקת את תהליך כינון הזהות לשני חלקים – המימוש המעשי של זהותה המינית ומיצובו המושגי בפני עצמה ובפני סביבתה כאחד. כאמור, היא מתארת את שני השלבים בסדר כרונולוגי "הפוך", להגדרתה, כלומר כמהווים שני חלקים של תהליך אחד, שבו הסדר המצופה הוא של הגדרה בטרם המימוש. דנה קושרת במהלך הריאיון בין ההיפוך בסדר השלבים בתהליך ובין היעדר שיח בין-איש בנושא.

מעניין לראות, כי דנה מתארת מצב שבו לא מתקיים הפער בין שיח תוך-איש קיים לשיח בין-איש נעדר, והיא קושרת בכך את היעדר המצוקה בתהליך כינון הזהות ומיצובה. ייתכן שיש בכך כדי להעיד כי עיקר המצוקה מקורו דווקא בפער המתקיים במקרים רבים בין השיח התוך-איש והבין-איש, והיעדר השיח הבין-איש ככלי לכינון ומיצוב של זהות הוא רק חלק מהבסיס למצוקה המתוארת בראיונות אחרים.

גם יהודית מתארת קושי בהמשגה על רקע היעדר שיח, אולם בהמשך דבריה ניכרת המצוקה שנוצרת על רקע הקושי בהמשגה:

אפילו לא יכולתי להגדיר את זה במושג של "חברה" [...] זאת אומרת, זה לא הגיע לרמה הזאת, כי לא קלטתי עדיין שזה בכלל אפשרי, גם אני חושבת שעוד לא שמעתי את המילה "לסבית" בשלב ההוא, אז לא ידעתי שזה קיים, אבל, אבל כן אם היו שואלים אותי...

חלופות לשיח בין-אישי במרחב הציבורי

בהמשך הריאיון, יהודית מספרת על הרגע שבו התוודעה למונח, ובכך גם לקיומו במרחב הציבורי, שמחוץ למרחב הרגשי האישי שלה:

ואז באיזשהו שלב סביב גיל ההתבגרות שמעתי לראשונה את המילה "לסבית". לשמחתי המאוד מאוד גדולה, אימא שלי הייתה מנויה על "הארץ" [...] ושם הייתה כתבה על הומואים ולסביות, והיה כתוב מה זה "בוץ", מה זה "פאם",³ וכל מיני [...] ומבחינתי... זה היה בכיתה ט או י שלי, ואז... אורו עיניי ואמרתי: "הנה זה זה!" אבל עדיין, אמרתי לעצמי: "הנה זה זה, ובטח שאסור לי לספר לאף אחד".

יהודית מתארת את ההקלה שבהתוודעות לשיח בין-אישי ציבורי בנושא הנטייה המינית הלהטבית, אף שהשיח מתנהל במסגרת תקשורת ההמונים, ולא באירוע שיחה בין-אישי שהיא שותפה פעילה בו. בדבריה מודגשים נושא ההמשגה, כמו גם קיומו של הקשר חברתי שמאפשר מיצוב יחסי שלה אל מול זהויות חיצוניות שמהוות עבורה קולקטיב פוטנציאלי. בעקבות שיח חדש זה מופיעה בדבריה של יהודית מיד גם ההכרה באי-האפשרות לשיח בין-אישי ישיר בנושא.

רונית מתארת מצוקה על רקע היעדרו של שיח בין-אישי בנושא, תוך שהיא מבדילה אותו מהשיח הציבורי הרחב:

והיה לי משבר מאוד, כאילו, גדול, כאילו... כי למרות שכאילו הכרתי, עברי לידר אני חושבת שכבר... אני חושבת שידעו עליו, אבל הוא עוד לא יצא מהארון, וקורין אלאל כבר יצאה מחוץ לארון, ושרון בן-עזר, ז'תומרת, הכרתי אייקונים מהקהילה, אבל לא באמת הכרתי אף אחד באופן אישי, חוץ מהחברה ההיא שנדלקתי עליה. ו... למרות ששנות האלפיים, ממש הרגשתי לבד, ואני היחידה בעולם, ו... זה, ואיך אני אתמודד, ולמה, והאם אני רוצה להתמודד, ו... מחשבות אבדניות, ו... לא היה כיף, התקופה ההיא.

המצוקה שמתארת כאן רונית היא בעיקרה על רקע היעדרן של דמויות חיצוניות בסביבתה המידית שתאפשרנה תהליך של כינון זהות יחסית אליהן, ותהווה בסיס אפשרי לזהות קולקטיבית. גם רונית, כמו מרואיינות אחרות, מתארת מצוקה קיומית ממש על רקע היעדר השיח הבין-אישי, ועל רקע הכשל שיוצר היעדר זה בתהליכי כינון ומיצוב של זהות אישית, קולקטיבית וציבורית.

הדיפת שיח בין-אישי מוקדם

התהליך המתמיד של מעבר בין הספרה הפרטית וזו הציבורית מהווה נדבך מרכזי בכינון הזהות העצמית (טיילור, 2003). לעתים מתבטא הדבר בהדיפה של שיח בין-אישי חיצוני שמבקש לחדור לזה התוך-אישי הפנימי. לעתים בוחר הפרט באימוץ של אותו שיח ככלי רפלקטיבי התומך בזה התוך-אישי ואף מזין אותו. תהליכים אלו עשויים

להיות מודעים או גלויים במידה משתנה (קמה, 2003; שילה, 2007). שיח חיצוני עם מי שנתפס כבר-הזהות, ובפרט שיח העוסק בתחום המשותף של זהות מינית שונה, משמש כלי רטורי למשא ומתן על הזהות האישית ועל מיקומו של ה"עצמי" בספרה הציבורית; זאת, באמצעות תהליך של היזון חוזר ואשרור הזהות המינית והקשרה החברתי (Bacon, 1998).

רבות מן המרואיינות מתארות בחלקים מוקדמים בסיפור **הדיפה של שיח חיצוני** שיזמו הסובבים אותן בשלבים שקדמו לתהליך התוך-אישי של כינון ומיצוב הזהות המינית, שלבים שהיו מוקדמים מדי עבורן. המעבר לשיח בין-אישי חיצוני מקושר ישירות לכינון הזהות המינית, עד כדי תחושת מעבר לקיום ממשי בעצם קיום השיח הבין-אישי, כלומר התייחסות לשיח כאל מרכיב בעל פוטנציאל ביצועי ממשי בתהליך כינון הזהות. ההשתקה של השיח במקרים אלו באה לידי ביטוי בין היתר ברגעים בריאיון שבהם מרואיינות מתארות התעוררות של מודעות מאוחרת למנגנון הרגשי הלא-מודע, ואף התעוררות כזו בזמן אמת, בזמן הריאיון עצמו. רונית מספרת:

אני זוכרת שאימא שלי, מתישהו בחטיבת ביניים כשהייתי, אמרה לי שכן, זה מדאיג אותה, כי יכול להיות שזה אומר דברים, כן? שיש לי רק חברים בנים. ו... אמרתי לה "מה, זה לא אומר כלום, אה... זה". אבל הבנתי למה היא מתכוונת. כאילו, אמרתי לה "מה, גם את היית ככה, כאילו"...

רונית מדווחת על השיח הבין-אישי ברמת העלילה, שבה רומזת אמה על האפשרות של נטייתה המינית השונה, והיא דוחה את האפשרות, וברמת השיח התוך-אישי, שבה היא מציינת כי הייתה מודעת לכוונתה של האם, ובכך מאירה באופן שונה את תגובתה לדברים בעת התרחשותם. ייתכן כי הבחירה הרטורית של רונית מתארת מצב של שתי זהויות המנהלות מאבק על מיצוב ה"עצמי" שלה כבר באותה תקופה, או לחלופין, מציגה שתי זהויות הנבדלות זו מזו במועד קיומן – זו הצעירה, אשר אינה מודעת לחלוטין למשמעויות של המתרחש, וזו העכשווית, המודעת בדיעבד למנגנון הרגשי העומד בבסיס תגובתה של הדמות הצעירה באותו אירוע שיח.

כמו כן, מעניין לראות כי בשיח המתקיים האם מביעה דאגה מן האפשרות של זהות מינית שונה של בתה, ואילו הבת דוחה את האפשרות, תוך שימוש בזהותה של האם כזהות הקשרית המשמשת להשבתה אל תחום הזהות המוכר והמצופה. כך עושה רונית שימוש בכלי של השיח הבין-אישי על מנת למצב את זהותה באופן מסוים (כזהות הטרוסקסואלית), אל מול כוח נגדי המופעל בעיקרו באמצעות השיח התוך-אישי וחותר למיצוב שונה, של זהות לסבית.

גם בחלקים נוספים בריאיון רונית מתארת תהליך של שיח בין-אישי חיצוני שחודר בהדרגה אל תודעתה, ומקדם את השיח התוך-אישי המקביל המתרחש בקרבה. היא הודפת אותו ויוזמת אותו לסירוגין, עד לשלב המשברי של הכרה בזהותה המינית. היא מתארת את התהליך כתהליך של חשיפה מודרגת של זהות מינית מהותית קיימת יותר מאשר כתהליך של כינון של אותה זהות. גישה מהותנית זו, שלפיה הזהות קודמת לשיח והוא משמש רק לחשיפתה, מאפיינת את רוב המרואיינות.

קרן מתארת אירוע שיח שבראשיתו היא הודפת שיח בין-אישי בנושא, ובהמשכו היא מתוודעת לנטייתה המינית בשיח שהוא ספק תוך-אישי ספק בין-אישי; השיח מתנהל במסגרת טיפולית, והגם שהשיח החיצוני הממשי מקדם את תהליך התובנה, נראה כי עיקר התהליך מתרחש במסגרת התוך-אישית שמדווחת חלקית בלבד. מעניין לראות כי הדיווח החלקי מוצג ככה גם ברמה התודעתית של המראיית, ולא רק בדיווח על אודותיו במסגרת הריאיון. גם קרן מתארת את מקומו של השיח הבין-אישי כהכרחי לקידום זה התוך-אישי, בעוד שני השיחים למעשה נמהלים זה בזה, אולם בדומה לציטוט של רונית, גם כאן דווקא קדימותו הכרונולוגית של השיח הבין-אישי היא ברורה:

הפסיכולוגית שלי, שאלה אותי "מה... מה... מה?" אמרתי לה "לא לא, עשו לי מסאז" [צוחקת]. ובכלל לא חשבתי שזה... ואז תוך כדי השיחה, שהייתה בכלל על דברים אחרים [...] אז אמרתי לה "אני חושבת שאני מאוהבת. באישה". פתאום, כאילו, זה ירד לי.

בתיאור של קרן ישנו, כאמור, שיח בין-אישי חיצוני אשר מקדים את זה התוך-אישי, ובעצם את התודעה. גם כאן, כמו בתיאור של רונית, משמש השיח הבין-אישי ככלי לקידום התהליך, באופן שבו השיח התוך-אישי אינו מסוגל לו באותו שלב. השיח הבין-אישי מוצג כערוץ תקשורת המקשר בין זהותה הקודמת לזו המתהווה או הנחשפת תוך כדי אירוע השיח.

המעבר משיח תוך-אישי בלבד לשיח בין-אישי נלווה

לצד ההדיפה של שיח בין-אישי בנושא הזהות המינית, מתארות חלק מהמראיינות יזמות שלהן לשיח כזה, אם באמצעות איש מקצוע, נשים לסביות אחרות או גורמי ייעוץ ותמיכה של הקהילה הלהט"בית. **המעבר לשיח בין-אישי** מתואר כמשמעותי מאוד בתהליך, כהכרחי לשם גיבוש זהות לכידה הממוצבת באופן חיובי, ובדרך כלל גם כהקלה רגשית משמעותית.

עינב מספרת על יזמה של שיחה עם אשת מקצוע, מתוך מטרה ברורה ומוגדרת לקדם את תהליך גיבוש הזהות המינית הלסבית וההתמודדות עמה:

אז פניתי ליועצת, ביקשתי ללכת לפסיכולוגית, והלכתי לפסיכולוגית, וזה באמת הייתה המטרה שלי, באמת, אני ראיתי את הפסיכולוגית באותו זמן פשוט בתור מישהי שאני יכולה לדבר אתה על דברים שכרגע אני לא מרגישה בנוח לדבר אתם עם אנשים אחרים בחיים שלי. ו... הייתי אצלה איזה שלושה חודשים, ואז אמרתי לה שמבחינתי סיימתי את העבודה, אני מרגישה שפרשתי את כל הדברים שאני מרגישה שהיה לי מאוד חשוב לדבר עליהם, ועכשיו אני יכולה לעבור הלאה. והיא כמובן, כמו כל פסיכולוגית, אמרה: "לא, יש עוד על מה לעבוד". אני אמרתי: "אני באתי בשביל משהו אחד, סיימתי את זה, כרגע זה מספיק לי", ואז, הדבר הכי טוב שהיא עשתה זה להפנות אותי לקבוצות נוער ב"בית הפתוח".

עינב מתארת תהליך הדרגתי – שיח תוך-אישי, לאחריו שיח בין-אישי עם איש מקצוע, ובהמשך – שיח בין-אישי בהקשר קולקטיבי, של קבוצת שווים, ושיח ציבורי,

אל מול הסביבה בכלל. נראה כי עינב רואה בסוגי השיח השונים כלי דומה, המשנה את תצורתו לאורך התהליך, אולם ממלא בתוכו תפקיד המשכי אחד. בהמשך הריאיון עינב מקשרת את השלב הזה, של מיצוב זהות לסבית קולקטיבית, גם לשלב הבא אחריו, של מיצוב הזהות הציבורית בהקשר הזה:

זה השלב הכי קריטי, אני חושבת. אז זהו. כשי"א התחילה הייתי, בפני עצמי, הייתי לסבית מגניבה, לא היה לי אכפת, שאנשים ידעו, כבר התחלתי, הייתה שם איזה מישהי שהייתה ביסקסואלית בבית ספר, ולא היה לי אכפת, חשבתי שאני מגניבה. אני חושבת שהעניין הזה של הקבוצת נוער באמת גם תרם לי לתדמית ה... של ה... וואלה, כאילו, זה סבבה וזה מגניב, וזה כאילו, זה אחלה.

עינב מתארת את המעבר משלב של הסתרה ובושה, בתקופה המוקדמת של היעדר שיח בין-אישי, לשלב של מיצוב הזהות באמצעות שיח בין-אישי טיפולי, ממנו אל מצב של מיצוב חיובי של הזהות, מתוך שיח בין-אישי קולקטיבי המתקיים באמצעות השתייכות לקבוצת שווים, ועד הגעה לקיומו של שיח ציבורי שוטף. התהליך שהיא מתארת מקיים תנועה חוזרת ונשנית בין פנים וחוץ, שבה מכוננות הזהויות האישיות, הקולקטיביות והציבוריות, תוך השפעה הדדית ביניהן. גם רונית מתארת את השימוש בשיח קולקטיבי לשם מיצוב הזהות, אולם היא עושה שימוש בערוץ תקשורת שונה וגם מתארת תהליך רציף וקוהרנטי פחות:

באותה תקופה גם התחלתי... לצאת יותר עם נשים, התחלתי ללכת למסיבות, אמ... להיכנס לצ'אטים באינטרנט, להציג את עצמי כלסבית ב-icq, כאילו... יותר משהייתי בטוחה בעצמי שאני לסבית, אז יותר, כאילו, בדקתי איך זה מרגיש לי? כאילו, במשחקים באינטרנט האלה? כאילו... גם כשלא הייתי סגורה על עצמי לגמרי, אז [...] שאני לסבית, לכל מיני אנשים שאני הכרתי. אמ... אמ... זו בעיקר הייתה תקופה מבבלת. מבבלת בשבילי, מאוד. מבבלת, כי לא... כאילו, לא הרגשתי שזה... זה לא התיישב עלי ההגדרה של "לסבית", אבל גם "סטרייטית" כבר לא באותה תקופה. ואמרתי, אמרתי כאילו... רבאק, כאילו, אני רוצה... שזה יהיה ברור. כאילו... אם אני לסבית אז שאני אמשך לנשים, ו...רומנטית, והכול, ואם לא, אז לא. אבל, כאילו, הבאמצע הזה, כאילו, באותה תקופה זה הרבה יותר היה באמצע.

רונית מתארת מצב של מאבק בין שתי זהויות, זו ההטרסקסואלית או הביסקסואלית (או הלסבית שאינה מודעת לעצמה) וזו הלסבית, ואולי אף מעבר בין שתי הזהויות הללו. היא מספרת על שימוש בשיח בין-אישי לשם ביצוע מעבר בין שתי הזהויות הללו כחלק מתהליך גיבוש הזהות העצמית. ניתן לראות בזהות המקוונת כלי למעבר בין השיח התוך-אישי לשיח הבין-אישי, תוך הישענות על הזהות הקולקטיבית.

בתיאור של רונית ניתן להבחין בקולות רבים, המעידים על ריבוי זהויות, המוצבות בחלקן על ציר כרונולוגי ובחלקן במקביל, זו לצד זו. רונית מספרת את הסיפור בקולה של הזהות הבוגרת והיציבה של זמן הריאיון, המתבוננת לאחור אל דמותה הצעירה. הדמות הצעירה עצמה כוללת זהות מקוונת לסבית, אשר אינה חופפת, לדבריה של רונית, לזו הממשית, שכן באותו שלב היא לא ראתה בעצמה אישה לסבית. הקול העכשווי,

הבוגר, מתאר מיזוג של שתי הזהויות הללו, והזהות הלסבית תואמת כיום גם את מיצובה של רונית בחיים שמחוץ למרחב המקוון. בתהליך מיצוב ה"עצמי" רונית עושה שימוש בשיח הבין-אישי עם סביבתה באופן שמאפשר לה לבחון את הזהות החדשה מבלי שהיא מחויבת אליה באותו שלב. היא מתארת את המצוקה שמעורר חוסר היציבות בזהות ואת הכמיהה לזהות יציבה ולכידה, ומשתמשת בספרה את הדברים בקול שהוא חיצוני לעלילת הסיפור ומבטא פתרון למצוקה המתוארת בחלק זה של סיפור.

גם יהודית מתארת תהליך הדרגתי ומשמעותי של מעבר משיח תוך-אישי לשיח בין-אישי:

ועד שהתקשרתי [ל"קו הלבן"]⁴, אני חושבת שהיו שלוש פעמים שהתקשרתי וניתקתי, רק מהפחד ש... פשוט מהפחד לדבר על זה, ושמישהו ידע, ולגלות בכלל ש... שיש עוד דברים כאלה, כאילו לסביות, הומואים, מה זה הדבר הזה בכלל. [...] ואז אחרי איזה כמה פעמים של להתקשר ולנתק העזתי באמת להתקשר ולדבר, עם מישהו ב"קו הלבן", שהיה אחד הדברים שמאד עזרו לי בעיצוב של ה... של החיים שלי, להירגע ולהבין, אוקיי, יש לסביות, בכל מיני גילאים, בכל מקום בארץ, אפשר לדבר אתן, הן חיות, כאילו זה לא... איזה יצורים מוזרים שנמצאים אולי באיזה מושבה קטנה אי-שם בארץ, אלא באמת, פשוט חיות, לסביות, וזה בסדר, ויש כזה דבר שנקרא "ארון", ואפשר "לצאת מהארון".

יהודית מתארת משמעויות רבות של המעבר לשיח בין-אישי. היא מציינת את החשש מהמשמעויות שבשיח כזה, את החרדה והכמיהה שמעורר קיומו של קולקטיב, אולי משום שהוא מקפל בתוכו גם את זהותה הקולקטיבית והאישית הלסבית. היא מתארת את חשיבות השיח החדש בתהליך כינון הזהות שלה ואף בחשיפת היעדרו של שיח בין-אישי ("ארון") וחשיפת האפשרות לשיח עתידי כזה ("היציאה מהארון"). השיח הבין-אישי מכונן בתודעתה את קיומו של הקולקטיב, ובהמשך היא מתארת שלב נוסף באותו תהליך:

והלכתי... בפעם הראשונה למפגש של קבוצה. ו... הראשון שהעזתי ללכת לשם הייתה קבוצה סגורה, שפעלה בכפר סבא, ו... ושם כבר יש הומואים ולסביות בשר ודם – ואוו. זה לא רק קולות בטלפון חסרי שם [...] כבר אנשים ממש, ויש להם פרצופים, והם בגילי, ותיכונים מהאזור שלי.

בתהליך ההדרגתי של מעבר משיח תוך-אישי לבין-אישי, מכונן בתודעתה של רונית קולקטיב המאפשר את כינון זהותה האישית מתוך זו הקולקטיבית, במנגנון שבו לשיח הבין-אישי המתהווה ישנו תפקיד מרכזי. היא מתארת את התהליך כמשמעותי לא רק למיצוב זהותה הקולקטיבית והציבורית, כי אם כחלק בלתי נפרד וחיוני בתהליך כינון הזהות האישית שלה. חלק משמעותי זה בתהליך מתבצע בכלים של שיח בין-אישי, המשלים את השיח התוך-אישי המקביל. רונית מתארת גם את הזוגיות שלה, ככלי של שיח המשמש למיצוב זהותה הלסבית:

ואני חושבת שאַתָּה, זה בעצם היה, כאילו, ההשלמה שלי האמתית, והקבלה שלי האמתית, ו... כאילו אתה נהיה לי נוח להגיד "אני לסבית", שקודם אמרתי אבל זה הרגיש זר, ו... נתן לי ביטחון. זה בגדול, ז'תומרת... היו עוד דברים אחרי זה, ש... ש... כאילו חיזקו לי את ה... את הזהות.

רונית מעניקה בדבריה משקל ליכולתה להגדיר את עצמה כלסבית וזקפת את יכולתה זו לזכות הזהות העצמית שלה במסגרת הזוגיות, זהות שניתן להגדירה כהיבט של זהות קולקטיבית, ואשר ממלאת תפקיד משמעותי במקרה זה גם במיצוב הזהות האישית. גם כאן בולטים מרכיבי השיח וחיבתה של יכולת ההמשגה לכינון ומיצוב הזהות.

מרכזיותו של השיח הבין-אישי במקרים אלו, ולא פחות מכך של היעדרו, ניכרת בדבריהן של המרואיינות. נראה למעשה, כי להיעדרו של שיח זה חלק משמעותי בתהליך כינון הזהות, היעדרות הקיימת בכל שלב בתהליך, עד להופעתו של שיח כזה.

ביטוי של שיח תוך-אישי בתהליך ומשמעותו

לצד תיאור היעדרו המשמעותי של שיח בין-אישי ולפני כינונו הממשי של שיח כזה, המרואיינות מתארות במהלך סיפוריהן בהרחבה את קיומו של **שיח תוך-אישי**. שיח זה מהווה נדבך מרכזי בתהליך גיבוש זהותן המינית ומיצובה, ברמות הזהות האישית, הקולקטיבית והציבורית כאחד.

השיח התוך-אישי מופיע בראיונות בעיקר בשלב שקודם לקיומו של שיח בין-אישי, ושב ומופיע ברגעים מאוחרים יותר, העוסקים בכינון הזהות המינית ואשרורה. הדיווח על אודות שיח תוך-אישי בראיונות מתאפיין בבחירות רטוריות של **ציטוטים ישירים ועקיפים**, וכן בשימוש באמצעי **הערכה חיצוניים**. שני המאפיינים הללו חושפים הן את קיומו של שיח פנימי כמקבילה חלופית לזה הבין-אישי הנעדר והן את השימוש במבנה של ריבוי הזהויות ככלי לביצוע השיח הזה וכאתר למעבר בין הזהויות השונות באמצעים של שיח.

דיאלוג תוך-אישי

בשלב השיח התוך-אישי מופיעים, כאמור, ברוב המכריע של הראיונות, **ציטוטים ישירים ועקיפים** של השיח, לעתים במבנה ממשי של דיאלוג (שאלה ותשובה למשל). דוגמה מובהקת לכך ניתן לראות בתיאורה של עינב על רגע ההתוודעות לנטייתה המינית:

בהתחלה כאילו לא הבנתי בכלל מה קורה [...] ואז ככה ביום החמישי פתאום תפסתי את עצמי לשיחה עם עצמי, ואמרתי: "עינב, מה קורה פה?" ואמרתי: "וואללה, את רוצה כל הזמן להיות לידה, ו... מה זה אומר..." פתאום זה נפל לי, שאני התאהבתי בה. ואז התחלתי נורא לבכות.

עינב מתארת את רגע ההתוודעות לנטייתה המינית תוך שהיא עושה שימוש ברטוריקה של ציטוט ישיר, כשהדיאלוג המתואר מתנהל בינה לבין עצמה, ואולי אף בין שתי זהויות בתוכה – זו שאינה מודעת לנטייה המינית השונה ושואלת את

השאלה, וזו שמודעת לה ועונה. בולט כאן השימוש של עינב בציטוט ישיר, שבו היא אף פונה אל עצמה בגוף שני ("את רוצה"). עינב עושה שימוש בכלי של שיח, ולמעשה דיאלוג, תוך-אישי, על מנת להגיע לתובנה מודעת בנוגע לתחושותיה, ומכאן – לזהותה המינית. מיד לאחר מכן עינב מספרת על המצוקה שחוותה בעקבות היעדר השיח החיצוני (הציטוט הובא בסעיף קודם), התבטאות שחושפת את הקשר בין קיומו של שיח תוך-אישי לבין היעדרו של זה הבין-אישי.

גם יהודית בוחרת ברטוריקה של ציטוט ישיר, אם כי לא דיאלוגי וללא שימוש בגוף שני, לתיאור ההכרה בזהות העצמית ומשמעויותיה:

אבל בערך בסביבות גיל 15 כבר ידעתי להגיד לעצמי "אוקיי אני לסבית, מה עושים עם זה אני לא יודעת, כי אני היחידה בעולם כזאת, אוקיי, לא היחידה בעולם כי כן כתבו על זה בעיתון, יש עוד כמה כאלה, אני לא יודעת איפה הם, אני לא חושבת שהיה קיים המושג של 'בתל אביב', אבל זה איפ'שהו בארץ, בטח לא ברעננה, אין כזה דבר עוד לסביות ברעננה – בטח לא בגיל שלי וגם גיל לא היה פונקציה, אין, אין יותר לסביות, אולי באמריקה יש. אמ... אז מה עושים עם זה? אני אגלה בהמשך, אבל בטח לא מספרים לאף אחד".

בדבריה, המנוסחים כציטוט ישיר של הדיבור התוך-אישי שלה בנושא, מתארת יהודית גם את מרכיבי הבידוד והיעדר ההקשר הקולקטיבי המתקשרים עם היעדר השיח החיצוני בנושא, כמו גם את מרכזיותו של הצורך בהסתרה והשתקה של דבר הנטייה המינית השונה.

שילה בוחרת להציג את דבריה בתיאור ההתוודעות לנטייה המינית בדרך של ציטוט עקיף של שיח תוך-אישי:

ולא ידעתי בהתחלה שהתאהבתי בה [...] ואחרי בערך שנה וחצי של חברות התחלתי לשאול את עצמי שאלות, מה טיב החברות שלנו ומה טיב מה שאני מרגישה כלפיה.

גם שילה, כמו קודמותיה שצוטטו כאן, עושה שימוש בכלי של שיח תוך-אישי לשם הגעה להבנה של התהליכים הפנימיים המתרחשים בה, ודרכה לכינון, חשיפת ומיצוב זהותה המינית. ההבחנה בין ציטוט ישיר וציטוט עקיף בציטוטים המובאים כאן נשענת הן על בחירות תחביריות והן על אמצעי הערכה נוספים, כגון נימת קול. גם טל מתארת את תהליך ההתוודעות לנטייה המינית בציטוט עקיף דיאלוגי:

בסביבות כיתה ה או משהו תכל'ס נדלקתי על מישהי, וכאילו היה איזה חצי שעה שהיה לי נורא קשה עם זה, ואז הבנתי שאני אותו בן אדם, וזה נורא מצחיק שזה מחשבות של ילד בכיתה ה.

התיאור של טל מציג שיח פנימי שבו משתתפים הקול החרד, המתמודד עם הדיסוננס בין הזהות המינית המצופה לזו הנחשפת, ולמולו הקול הפותר את הדיסוננס ומספק את התובנה המשיבה את הסדר על כנו, תוך שילובו של הפן החדש בזהות במיצוב הכולל של זהותה.

מעניין לראות, כי המקרים היחידים שבהם הופיע שימוש ברטוריקה של שיח תוך-אישי שלא בשלב של ההתוודעות הראשונית לזהות המינית השונה, הם אלו שבהם מופיע ערעור על הזהות בשלב מאוחר יותר בסיפור. כך חוזרת עינב לציטוט ישיר של שיח תוך-אישי בעסקה בתכנים בסקסואליים בסיפור:

מבחינתי זה [משיכה לגבר] פשוט אומר שאם אני כן... יהיו לי הרגשות כאלה, זה לא... זה לא ילחץ אותי, זה לא יגיד לי "רגע, מה אני... אני זה, אני זה..." לא.

כאן מתייחסת עינב לקול הפנימי לא כאל קולה היא, אלא כקול חיצוני לה, המיוחס לאפשרות החדשה שעולה ("זה לא יגיד לי"). היא עושה שימוש בכלי רטורי זה על מנת לקיים משא ומתן מחודש על זהותה המינית, תוך דחייה של השיח הפנימי הפוטנציאלי, המתואר כאן ככזה שעשוי לפתוח (או לסמן) פתח לכינון מחודש של הזהות. עצם החזרה לשימוש בציטוט ישיר של שיח תוך-אישי מסמנת כאן אפוא חזרה לעיסוק בנושא של כינון ומיצוב זהות; זאת, תוך שימוש בקיומם של שני קולות פנימיים – זה המודע לנטייה המינית ויציב בידיעתו זו, וזה המערער אותה ופותח פתח למיצוב מחדש של הזהות. ניתן לראות בבחירה התחברית של ציטוט ישיר ביטוי מובהק להיותו של הדיאלוג הפנימי תחליף לזה החיצוני הנעדר ולצורך בכמה קולות, או נקודות מבט, לשם ביצוע התהליך של כינון יחסי והקשרי של הזהות.

שרון מבקשת לתאר את התהליך שלה ככזה שלא כלל התמודדות עם שאלות קשות בנושא הנטייה המינית השונה. היא מצביעה על קיומה של זוגיות לסבית בשלב מוקדם בתהליך שלה כמצב שמנע ממנה במידת-מה התמודדות עם שאלות מסוג זה. עם זאת, גם בשלילת סיטואציה כזו מנוסחות במבנה של ציטוט ישיר השאלות שלא נשאלו, וגם המסקנה המחליפה אותן מנוסחת באותו אופן, כלומר כשיח תוך-אישי:

ובגלל זה, כשהכרתי את ורד ונהיינו ביחד, אז בעצם לא הייתי צריכה להתמודד עם כל מיני "ואו מה זה אומר עלי" ו"איך זה נראה". פשוט אמרתי... "זהו זה בערך המצב".

שרון מציגה את ההתמודדות שלדבריה נמנעה ממנה במסגרת שיח תוך-אישי, על רקע קיומו של שיח בין-אישי מספק. ניתן לראות בהיעדר המצוקה שמתארת שרון עדות לקשר בין המצוקה המאפיינת רבים מתיאורי התהליך בראיונות לבין הפער שבין קיומו של שיח תוך-אישי והיעדרו של שיח בין-אישי. כמו בתיאורה של עינב בראשית פרק זה (ממצאים ודיון), גם כאן קיים מתאם בין היעדר מצוקה כזו להיעדר הפער בין שני סוגי השיח. עם זאת, ניתן לראות בכך גם עדות לחשיבות קיומו של שיח בין-אישי בנושא במהלך כינון הזהות ומיצובה.

גם יהודית מתארת בציטוט ישיר את תחושותיה עם ההתוודעות למונח "לסבית":

ואז... אורו עיניי ואמרתי "הנה זה זה!", אבל עדיין, אמרתי לעצמי "הנה זה זה, ובטח שאסור לי לספר לאף אחד" [...] אבל בערך בסביבות גיל 15 כבר ידעתי להגיד לעצמי "או-קיי, אני לסבית" [...] אז מה עושים עם זה? אני אגלה בהמשך, אבל בטח לא מספרים לאף אחד".

גם בציטוטיה של יהודית, כמו באלו של מרואיינות נוספות, מתבצע קישור ישיר של התעוררות שיח תוך-אישי עם החנקתו המידית של שיח בין-אישי. גם בסמיכותם של הדיווחים על אודות שני סוגי השיח ניתן לראות עדות לקשר בין החנקתו של אחד לטיפוחו של האחר.

עינב מתארת את תהליך הסתגלותה למיצוב הזהות החדש שלה. היא מתארת, תוך שהיא עושה שימוש במבנה של ציטוט ישיר, פעולה יזומה של דמיון מודרך שנהגה לערוך לעצמה. עצם הסיטואציה של דמיון מודרך היא סיטואציה המזמנת את נוכחות הפעילה של שתי דמויות – זו המדריכה וזו המודרכת. עינב מספרת:

ו... ואז אמרתי לעצמי: "טוב, אז מה עושים?" ואז ניסיתי, ואז... כאילו, תאורטית ידעתי, כמובן שלא ידעתי כמו שאני יודעת היום [...] היה לי מאוד קשה לדמיון את זה. ופשוט עשיתי לעצמי דמיון מודרך. הייתי אומרת "אוקי... נתחיל מהקל. היא [...] בסדר... אוקי, זה נחמד". אז אחרי זה הייתי אומרת לעצמי "אוקי, עכשיו את מדמינת הפוך". [...] ו... פשוט ככה כאילו, האמת היא שדרך הדמיון המודרך הזה באמת הרגלתי את עצמי לרעיון, לרעיון הזה.

גם בתיאור זה של עינב, כמו בדוגמאות הקודמות מסיפוריהן של שרון ויהודית, ניתן לזהות מספר קולות מקבילים. קולה של המספרת, עינב הבוגרת והמנוסה, המתארת את עינב הצעירה העושה את צעדיה הראשונים בעולם המיניות הלסבית. קולה של הדמות העכשווית מופיע בברור כאשר היא מציינת כי היום היא בעלת ידע רחב יותר בתחום ("כמובן שלא ידעתי כמו שאני יודעת היום"). שני קולות נוספים העולים מתוך עולם הסיפור שאותו שוטחת עינב, הם כאמור קולותיהן של החונכת ושל הנחנכת בתוך הסיטואציה של דמיון מודרך. גם כאן ניתן להבחין בשימוש במבנה של ריבוי זהויות על מנת ליצור שיח תוך-אישי שבמסגרתו מתבצע המעבר ממיצוב קודם למיצוב חדש בזהות העצמית. בהמשך דבריה עינב מסבירה את הרקע לצורך שלה בתהליך מורכב ועצמאי של הסתגלות:

כי בעצם את גודלת, ואת אה... את אף פעם לא באמת... כאילו מה שאת רואה כל הזמן זה... זה זה, את לא באמת חושבת, כאילו זה הדבר הראשון שעולה לך כשאת חושבת על סקס. אז אה... אני חושבת שזה היה דרך לעשות אקלום לעצמי, אה... לעולם הנשים. ובאמת אחרי זה, גם כשהייתי עם... טוב, אני מקדימה את המאוחר, אבל אחרי זה, כשהייתי עם אישה באופן אינטימי, זה היה לי הדבר הכי מובן מאליו וברור, ואף פעם... הכי טבעי.

עינב קושרת שוב את הצורך בתהליך אקלום המבוסס על שיח תוך-אישי בהיעדרו של שיח ציבורי בין-אישי ובהיעדרם של מודלים להתנהגות בזהות החדשה המתגבשת. היא מבחינה בין מסלול מיצוב של זהות מצופה לבין חריגה מהמסלול הזה ובצורך בהסתגלות הנובע מאותה חריגה. חשוב לציין בהקשר זה את הייחודיות של הסיטואציה, שבמסגרתה קיים מיצוב מחדש של זהות שהיא שונה מזו שאליה משויך הפרט במקור (בניגוד למשל לזהות אתנית), מצב המזמן התמודדות מורכבת מהסוג שמתארת עינב בדבריה. בסיום דבריה אלו מציינת עינב את השפעת המיצוב החיובי של הזהות

האישית על ההתנהלות במרחב הציבורי, ובמקרה זה – הזוגי, בתחום שניתן לראות בו נגזרת של הזהות הקולקטיבית.

היעדרו של שיח בין-איש והחלפתו בזה התוך-איש מתבטאים גם בקיומם של שיחים בין-אישיים מדומיינים. יהודית מספרת:

והאמת שלא זכרתי את זה, אבל לפני איזה שנתיים מצאתי את היומן שלי מגיל ההתבגרות אחרי שתמיד אמרתי שאף פעם לא הייתי בארון, ופתאום אני רואה שם כל מיני תכתובות שלי מכיתה י עם עצמי של "איך אני אספר" ו"החברים שלי לא ידברו אתי יותר" ו"אימא שלי תזרוק אותי מהבית" וכל המחשבות הכי איומות.

יהודית מספרת על התמודדות עם החרדה שמעורר המעבר לשיח בין-איש בנושא נטייתה המינית, תוך שהיא מקשרת את הדבר (בחלק קודם של הריאיון) להחנקתו של השיח הבין-איש בתקופה שלפני חשיפת זהותה המינית בפני הסביבה.

שימוש באמצעי הערכה חיצוניים בשיח תוך-איש

עדות נוספת לקיומו של מבנה מרובה זהויות היא השימוש באמצעי הערכה חיצוניים. אמצעים לשוניים אלו משמשים בדרך כלל לתיאור התרחשות שהיא חיצונית לפרט, ובראיונות המופיעים במאמר זה הם משמשים במקרים רבים גם לתיאור תחושות ומעשים של המרואיינות עצמן. הבחירות הלשוניות הללו מייצגות נקודת מבט פסידו-חיצונית, ובמקרים רבים בלתי לכידה, במהלך סיפור הנרטיב האיש. רונית מתארת את רגע ההתוודעות שלה לנטייתה המינית השונה:

ושמתי לב במהלך הטורניר שאני מנסה להתחיל אתה. כלומר... טוב, זה מה שאני שמתי לב, לא... לא חשבתי על זה קודם. זה בעיקר מאוד הפתיע אותי והפחיד אותי.

בחירותיה הלשוניות של רונית, כמו גם הנימה שבה נאמרים הדברים, מעידות על דואליות בזהות – אחת הזהויות שלה מתבוננת בהתנהגותה של רעותה ומופתעת ממנה. לאחר השימוש במונח "שמתי לב" רונית מתקנת את עצמה ועוברת לשימוש במונח "חשבתי". נראה כי היא מודעת לשימוש הלא שגרתי במונח הראשון, אולם היא דבקה בנקודת המבט חיצונית גם בהמשך, כשהיא מתארת את תגובתה לדברים בתחושת הפתעה. גם במעבר לשיח הבין-איש מתארת רונית את תודעתה כתחום בלתי נגיש, שהגישה אליו תלויה במבט חיצוני:

באמת שלא ידעתי. הן אמרו לי "מה, איך לא ידעת על עצמך". נו באמת, איך לא ידעתי על עצמי... אף אחד לא סיפר לי! [צוחקת]

רונית מתייחסת בהומור לצורך במבט חיצוני על מנת להכיר בתכונה או תחושה פנימית שלה, ולמעשה מציבה את נקודת מבטה מחוץ לתודעתה היא, בנגישות נמוכה אפילו משל הסובבים אותה.

מרואיינות רבות משתמשות לאורך הסיפור, ובפרט בהקשר של חוסר המודעות לזהות המינית ורגע ההתודעות אליה, בביטויים המתארים הפתעה או חוסר מודעות:

הפעם הראשונה **שהודיתי בפני עצמי** שאני נמשכת לבנות; "איך זה שרק בגיל 14 **גיליתי** על עצמי"; "עוד היה **חשד** שאני סטרייטית"⁵.

גם ביטויים אלו מהווים אמצעי הערכה חיצוניים במובהק, ולכן תומכים באפשרות שלפיה למעשה מוצג בחלקים אלו בסיפור שיח מרובה קולות, המעיד על ריבוי נקודות מבט (זו המודעת וזו שאינה מודעת, ואולי אף נקודות מבט נוספות), שהוא ביטוי לריבוי זהויות.

בדומה, המרואיינות מציינות במקרים רבים את חוסר המודעות שלהן לדבר זהותן המינית השונה, לעתים בנימה כמעט פטרונית, של מי שמתבוננות במבט מנוסה ומודע בבת דמותן בתקופה של טרום-רגע ההתודעות ולעתים של רגע המעבר בין שני הקולות הללו:

בהתחלה כאילו **לא הבנתי** בכלל מה קורה; אז **לא הבנתי** את זה [...] זה היה **מאוד תמים מבחינתי**, כאילו לא... **לא הבנתי** שום דבר מעבר; אבל **לא פירשתי** את זה ככה; **ולא ידעתי** בהתחלה שהתאהבתי בה; היה יוצא לי לראות דברים שקשורים ללסביות והייתי **נטרפת בלי להבין** כאילו **בתמימות**; והרגע **שגילי... שהבנתי** בעצם; ואז **הבנתי** שאני אותו בן אדם; עד **שהבנתי** את הקטע שלי עם בנות ואז **פתאום** 'וואו'.

המושגים המודגשים הם מושגים המאפיינים על פי רוב תהליכי מיצוב כלפי האחר, כלפי אובייקט אשר ממוצב באמצעות התבוננות חיצונית בו. בדוגמאות שצוטטו להלן מתארות הנשים את תהליך המיצוב העצמי שלהן, תהליך שהוא פנימי, אך נראה כי הוא מתרחש תוך התבוננות מהצד, מזווית ראייה חיצונית ל"עצמי". כאמור, ייתכן כי יש בכך עדות לקיומה של זהות יציבה ודומיננטית קודמת, המתבוננת מנקודת מבטה היא אל עבר זהות חדשה המצויה בתהליך התהוות וטרם מוצבה כחלק מה"עצמי", או לחלופין – מבט של הזהות העכשווית היציבה על הזהות המעורערת או על זו המתהווה, מן העבר.

השיח ככלי לחשיפת הזהות המינית או ככלי לכינונה

ביחסים המורכבים שבין שיח בין-אישי ושיח תוך-אישי ובשימוש שנעשה בשניהם, בולט העיסוק בנושא מקור הנטייה המינית כמולדת או כנרכשת ובשאלת היותה כורח או בחירה. במרב הראיונות קיימת התייחסות מהותנית מובהקת לנושא הזהות המינית, ועיסוק ישיר בנושא מקור הנטייה המינית זוכה להתייחסויות שונות. אולם לצד התגובות הקונקרטיות קיימת הנחה מובלעת של מהותנות, המתבטאת בהגדרתו של תהליך כינון הזהות כתהליך של חשיפת זהות קיימת.

במהלך הראיון מציגה עינב שתי אפשרויות פעולה התואמות שתי זהויות אפשריות, ובחירתה באחת מהן מבטאת את הבחירה ב"אני האמתית" שלה:

5 ההדגשות בציטוט זה ובציטוט הבא אחריו נוגעות לניתוח, לשם הדגשת הביטוי הרלוונטי מתוך המשפט, ואינן מבטאות את נימת הדוברת.

יכול להיות מאוד שהייתי יכולה עכשיו להיות בקשר עם גבר [...] אני לא חושבת שהייתי מאוהבת בו, אבל הייתי יכולה להיות עם זה. אבל אני בוחרת שלא, אני בוחרת להיות את ה"אני" האמתי שלי.

גישתה של עינב היא מהותנית במובהק, וכמו באירועי שיח אחרים שעל אודותיהם היא מספרת במהלך הריאיון (למשל עם אמה, המציגה גישה הפוכה), גם כאן היא מבקשת להציג את הזהות הלסבית כאוטנטית ואת זו ההטרסקסואלית כמזויפת.

גם יהודית מציגה את זהותה כתכונה אינהרנטית אשר אינה תוצר של שיח (בין-אישי או תוך-אישי), כי אם של התנגדות לשיח ההגמוני:

כל החיים שלי ההורים שלי דחפו לכיוון הזה – ו... כולם דחפו לכיוון הזה, אוקיי? נעזוב כרגע את החברות באופן כללי, של הפרסומות והסיפורים והאביר והנסיכה וסיפורי רומאו ויוליה על גלגוליהם האין-סופיים והסדרות לנוער ו... שוב, הפעם הראשונה, הראשונה שהייתה לי... היה לי איזשהו אימג' של שתי בנות, זה היה כבר בגיל 18, כשגזרתי את התמונה מהעיתון, לא יודעת, 17, שזה אחרי 17 שנים של לראות רק בנים עם בנות בכל קונסטלציה אפשרית אז...

מעניין לראות כיצד יהודית עושה כאן שימוש בשיח הבין-אישי הקיים לשם הוכחת הגישה המהותנית שלה. קיומו של כוח מכונן, המכונן, על פי דבריה, לזהות שונה מזו שבה היא ממצבת את עצמה, משמש כטיעון לתמיכה באוטנטיות, ואולי אף בהכרחיות, שבזהותה זו.

השיח התוך-אישי משמש את המרואיינות באופן מתמשך ובולט לאורך תהליכי כינון ומיצוב זהותן. השיח, כתחליף לזה הבין-אישי וככלי בפני עצמו, מאפשר כינון, בחינה ומיצוב של זהויות ברמות מודעות שונות. עצם קיומו מכונן את המבנה הרובה הזהויות ומעיד עליו כאחד, והוא מהווה את אחד מעמודי התווך של התהליך.

סיכום

הציטוטים הישירים והעקיפים של הדיבור התוך-אישי בראיונות (קמה, 2003), כמו גם השימוש התדיר באמצעי הערכה חיצוניים לתיאור התרחשויות תוך-אישיות, ממחישים את קיומו של דיאלוג, ומתוך כך – גם את קיומן של זהויות שונות המנהלות את אותו דיאלוג. ברוב הראיונות ניתן לזהות שלושה טיפוסים זהות לפחות: (א) האישה הבוגרת והמודעת המספרת את הסיפור (המרואינת בעת הריאיון); (ב) האישה או הנערה המתוודעת לזהותה המינית הלסבית ומבצעת בהתאם לכך מיצוב מחדש של ה"עצמי" שלה; (ג) האישה או הנערה שאינה מודעת לזהותה הלסבית או מתכחשת אליה. המעבר בין שלוש הזהויות הללו מתואר כמתרחש באמצעים של שיח החושף את קיומן ומכונן אותן במקביל.

במבט לאחור הסיטואציה מוצגת מעמדה של "עצמי" מגובש ויציב יותר, המתבונן ב"עצמי" קודם, של טרום-תהליך כינון הזהות. הקול הכפול – הצעיר ולמולו זה הבוגר, חושף גם הוא את המבנה הדואלי (או המרובה) של זהות ה"עצמי". פיצול זה מאפשר מיצוב של הזהות כיציבה וברורה יחסית לגרסתה הקודמת, המעורערת. בחלק

גדול מהראינונות מוצג גם פיצול של הדמות הצעירה לדמות המודעת לזהותה ולזו המתכחשת אליה (בגרסאות שונות – המקבלת מול המתנגדת, השואלת מול העונה, החונכת מול הנחנכת, החזקה מול החלשה וכדומה). פיצול זה מלווה במקרים רבים בציטוטים ישירים ועקיפים של דיאלוג בין שתי הזהויות. זהו למעשה ביטוי לשימוש שנעשה במבנה מרובה הזהויות ככלי-שיח חלופי, לשם ביצוע תהליך הכינון והמיצוב של הזהות לזהות קוהרנטית ויציבה (קמה, 2003; שילה, 2007; De Fina et al., 2006).

ריבוי הקולות והשימוש בהם בשיח תוך-אישי ובשיח בין-אישי לסירוגין יוצר במקרים רבים טשטוש של הגבולות בין שני סוגי השיח, כמו גם בין הקולות המייצגים זהויות שונות או אפשרויות שונות למיצוב העצמי. טשטוש זה מבטא תהליך במסגרתו נעשה שימוש בכלי שיח בין-אישיים ותוך-אישיים לסירוגין, לעתים כמקדמים זה את זה, לעתים כמחבלים זה בזה, ובדרך כלל – כתחליפים זה לזה.

נראה כי תהליך המעבר בין זהויות ומיצובן יוצר שיח בלתי לכיד, שמגיע בהמשך למצב של יציבות ולכידות יחסיות. השלבים המתאפיינים בלכידות מוגבלת, שהולכת וגוברת, מקבילים במידה רבה לתכנים, כלומר להתהוותה של זהות לכידה ומגובשת. ניתן להבחין בטקסטים גם בביטויים להתנגדות לחוסר לכידות בזהות כחלק מהצורך באשרורה המתמשך של הזהות החורגת מן הסדר. החריגה המובהקת מהמיצוב המצופה של הזהות יוצרת צורך משמעותי בכלים יעילים לכינון ומיצוב של זהות עצמית. היעדרו הבולט של שיח ציבורי ובין-אישי בנושא יוצר חסך ככלי כזה וצורך בתחליף. האחרון מיוצר בין היתר בדמותו של שיח תוך-אישי, ולעתים גם כשיח בין-אישי מדומיין.

באמצעות השיח התוך-אישי מבוצע תהליך ראשוני של מיצוב מחדש, לקראת כינונה ומיצובה של זהות אישית, קולקטיבית וציבורית שונה מזו המוקדמת יותר. בהמשך התהליך, ברוב המקרים לאחר הגעה ליציבות מסוימת במיצוב הזהות, מתווספים גם שיחים נוספים, בין-אישיים, ככלים יעילים בתהליך. העיסוק התדיר של המרואיינות, ישירות ובעקיפין, בנושא השיח, מעיד על משמעותו העצומה בתהליכי כינון זהות.

מאמר זה ביקש לבחון את תפקידו של השיח בתהליכי כינון, גיבוש ומיצוב זהות. מקרה המבחן שנבחר היה תהליכי כינון זהות מינית של נשים לסביות, כפי שהם מוצגים בנרטיבים אישיים על ידן. נושא השיח נחשף כמרכזי מאוד בנרטיבים האישיים בכלל, ובדיווח על השלבים הראשונים של תהליך כינון הזהות המינית בפרט. החנקתו הציבורית והאישית של שיח בנושא יוצרת מצב בעייתי, המחייב פיתוח של אסטרטגיות התמודדות מורכבות. בראיונות סיפרו הנשים על תחושת בידוד וקושי בהמשגה ומיצוב של זהותן, על ייזום של שיח בין-אישי לצד הדיפתו, על קיומו של שיח בין-אישי מדומיין לצד נתק מסוים בשיח התוך-אישי ועוד. מערכת השפעות מורכבת בין המבט הפנימי לזה הפסידו-חיצוני, ובין המבט החיצוני המדומיין והממשי ולמבטים נוספים, היוותה נדבך משמעותי בתהליך כינון הזהות המתואר על ידי המרואיינות.

מתוך המורכבות החברתית שמקפל בתוכו נושא הזהות המינית, חושף מקרה מבחן זה הן את חשיבותו של השיח ככלי מרכזי בתהליכי כינון זהות ומיצובה והן את האסטרטגיות השיחיות העומדות בבסיסם של תהליכים כאלו. כך, הקישור הבולט

בין היעדרו של שיח בין-אישי ומרכזיותו של שיח תוך-אישי ושיח בין-אישי מדומיין חלופי מאיר את מרכזיותו של השיח בתהליך. ייתכן כי המצוקה שנוצרת בהיעדר שיח חיצוני נוגעת לחשיבות של זהות קולקטיבית וציבורית המציגה לכידות עם זו האישית. נוסף על כך, הדבר חושף, כפי שעושה זאת תיאורו של שיח תוך-אישי במבנה דיאלוגי, את אופיים היחסי וההקשרי של תהליכים אלו.

חשוב לציין, כי התמונה המוצגת בסקירה המקדימה ובטקסטים של המרואיינות, הגם שהיא רלוונטית מאוד גם למצב כיום, מתמקדת בתמונת המצב הנכונה לעשור האחרון של המאה העשרים בישראל – שנים ספורות לאחר ביטול חוק איסור משכב זכר, השנים הראשונות שבהן ידוענים ואישי ציבור להט"בים נחשפו בגלוי בישראל, וראשית המאבק ההומו-לסבי הגלוי (תקדימים משפטיים, שינויים בחקיקה, מצעדי גאווה וכיוצא באלה). כמו כן, מדובר בתקופה שהיא ראשית עידן האינטרנט, כאשר התרבות הנלווית לו עדיין נמצאה בחיתוליה. לשינויים אלו השפעה ישירה על תהליכי גיבוש זהותו המינית של הפרט, ולכן חשוב לציין כי תמונת המצב המוצגת תואמת את המצב כפי שהיה בשנים הרלוונטיות למרואיינות עצמן.

ההתקדמות הניכרת בשנים האחרונות בתחומי התקשורת, החינוך, הטיפול, החקיקה ועוד היא בעלת חשיבות רבה מאוד בהקשר של התכנים שנדונו במאמר. מעניין יהיה לבחון את השפעתם של ארגוני שינוי חברתי⁶, ארגוני הסברה⁷, תנועות נוער⁸ וכיוצא באלה על תהליכי כינון זהות מינית ומגדרית שונה כיום. מעניין יהיה גם לבחון את תהליכי ההתמודדות החברה עם המעגלים הסובבים את קהילת הלהט"ב ובקרבתם אותם המעגלים עצמם, בעקבות התפתחותם של השיח הציבורי בנושא ושל המסגרות המיועדות להתמודדות זו⁹. תחום מחקר חשוב נוסף בהקשר זה נוגע להשפעת ערוץ התקשורת המקוון על תהליכי כינון זהות. ערוץ זה, המקפל בתוכו שילוב של שיח בין-אישי עם שיח ציבורי, ובעיקר אפשרות לאנונימיות, עשוי להתגלות כערוץ מרכזי בתהליכים אלו. בהקשר זה, חשוב לתת את הדעת לעובדה כי במסגרות רבות חסום לגישה כל אתר אינטרנט שמופיעות בו המילים "הומו" או "לסבית", מצב שהוא בעל פוטנציאל נזק חמור, הן במסר שהוא נושא בחובו והן במניעת הנגישות לערוץ שיח מרכזי, ולעתים יחיד, ממי שנזקקים לו.

חשוב לזכור, כפי שעולה מדבריהן של חלק ניכר מן המרואיינות, כי המסר (החיצוני או המופנם, הגלוי או הסמוי) של היעדר הלגיטימציה לשיח בנושא, ומתוך כך החנקתו המידית והמצוקה הנובעת מהחנקה זו, הוא דומיננטי ועצמתי. למול זאת, הנכחת האפשרות לשיח פתוח ומוגן בנושא היא לעתים מכרעת. נערה או נער אשר יודעים כי האפשרות הזו קיימת, גם אם יבחרו שלא לנצל את הלכה למעשה, מקבלים מסר של תקווה ושל אפשרות לפריצת הבדידות וההסתרה שבהן הם שרויים לעתים במשך שנים.

6 כגון "הבית הפתוח" בירושלים. האתר: www.joh.org.il

7 כגון "חוש"ן". האתר: www.hoshen.org

8 כגון "איגי". האתר: www.igy.co.il

9 ארגון "תהלה" – הורי להט"בים. האתר: www.tehila.org.il

מקורות

- בלום-קולקה, ש' (2000). סיפור, סיפר ומספר באירועים סיפוריים במשפחה. בתוך נ' פלד-אלחנן (עורך), **מדיבור לסיפור** (עמ' 101–143). ירושלים: כרמל.
- גרוס, א' זיו, ע' (2003). בין תיאוריה לפוליטיקה: לימודים הומו-לסביים ותיאוריה קווירית. בתוך י' קדר, ע' זיו וא' קנר (עורכים), **מעבר למיניות, מבחר מאמרים בלימודים הומו-לסביים ותיאוריה קווירית** (עמ' 9–44). תל אביב: הקיבוץ המאוחד.
- טיילור, צ' (2003). הפוליטיקה של ההכרה. בתוך א' נחתומי (עורך), **רב תרבותיות במבחן הישראליות** (עמ' 21–52). ירושלים: מאגנס.
- לזרספלד, פ"פ ומרטון, ר"ק (1995) תקשורת המונים, טעם פופולרי ופעולה חברתית מאורגנת, בתוך ד' כספי (עורך), **תקשורת המונים: מקראה** (עמ' 76–92). תל אביב: האוניברסיטה הפתוחה.
- פוקו, מ' (2003). **הרצון לדעת: תולדות המיניות**, ב. תל אביב: הקיבוץ המאוחד.
- קופר, י' (2007). **בין שעתוק לשינוי: תהליכי הבניית זהות בארגון חוש"ן, ארגון ההסברה של קהילת הלהט"ב בישראל**. ירושלים: האוניברסיטה העברית.
- קמה, ע' (2003). **העיתון והארון**. תל אביב: הקיבוץ המאוחד.
- שילה, ג' (2007). **החיים בורוד**. תל אביב: רסלינג.
- Bacon, J. (1998). Getting the story straight: Coming out narratives and the possibility of a cultural rhetoric. *World Englishes*, 17(2), 249–258.
- Cass, V. C. (1996). Sexual orientation identity formation: A western phenomenon. In R. P. Cabaj & T. S. Stein (Eds.), *Textbook of homosexuality and mental health* (pp. 227–251). Washington, DC: American Psychiatric Press.
- Davies, B., & Harre, R. (1990). Positioning: The discursive production of selves. *Journal for the Theory of Social Behavior*, 20, 43–63.
- De fina, A., Schiffrin, D., & Bamberg, M. (2006). *Discourse and identity*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Giddens, A. (1991). *Modernity and self identity*. Stanford: Stanford University Press.
- Johanston, H., Larana, E., & Gusfield, R. J. (1994). Identity, grievances, and new social movements. In H. Johanston, E. Larana & R. J. Gusfield (Eds.), *New social movements: From ideology to identity* (pp. 3–35). Philadelphia: Temple University Press.
- Troiden, R. (1993). The formation of homosexual identities. In L. D. Garnets & D. C. Kimmel (Eds.), *Psychological perspectives on lesbian and gay male experiences* (pp. 191–217). New York: Columbia University Press.